

Дмитро Вирський

**Військова кампанія на Україні 1649 р.
в анонімному «Катафалку рицерському»
(1650)**

Стаття присвячена аналізу історичних даних про військову кампанію 1649 р. на Україні, що містить анонімна віршована пам'ятка середини XVII ст. — «Катафалк рицерський» (1650). Цей маловідомий текст прояснює чимало деталей козацько-польського протистояння.

Ключові слова: «Катафалк рицерський»

Статья посвящена анализу исторических сведений о военной кампании 1649 г. на Украине, которые содержит анонимная рифмованная памятка середины XVII в. — «Катафалк рицерський» (1650). Этот малоизвестный текст проясняет немало деталей казацко-польского противостояния.

Ключевые слова: «Катафалк рицерський»

The article analyzes the historical information about military campaign in 1649 in the Ukraine, which contains anonymous poetic work middle of the seventeenth century — «The Knight Catafalkque» (1650). This little-known text clarifies many details Cossack-Polish confrontation.

Keywords: «The Knight Catafalkque»

Цією статтею продовжуємо представлення хронікерських матеріалів початку Козацької революції середини XVII ст. в оригінальному творі, виданому анонімним сучасником описуваних подій — «Катафалк рицерський» («Katafalk Rycerski Wielmoznemu Jego Mości Panu Mikołaiowi z Dambrowice Firleiwowi Staroscicowi Trembowelskiemu, Rotmistrzowi I. K. M.» з доданими практично самостійними творами «Kathastrophe Katafalku abo Zal po Zalu Wielmożnych Ich Mći. Jego Mości Pana Piotra z Dambrowice Firleia Starosty Trembowelskiego, y Iey Mości Paniey Jagnieszki z Hoczwie Firleiowey Starosciney Trembowelskiej, z śmierci Henryka Firleia młodszego Synaczka, który czternastego dnia, po Pogrzebie Starszego, umarł. XXX. dnia Maia, Roku Panskiego M.DC.XL.IX. Wieku swego Miesiąca trzynastego», «Pamiętka wieczney Slawy Iaśnie Wielmożnego Jego Mości

P. Andrzejia z Dambrowice Firleia Woiewody Sendomirskiego, Woysk Koronnych Hetmana»¹.

Видання, що стало предметом нинішнього аналізу, складається з трьох практично самостійних частин із власними назвами. Кожна написана з приводу смертей у 1649 р. представників родини Фірлеїв — Миколая Фірлея, сина старости теребовльського Петра Фірлея († перед 5.X.1650) (с. 1–75); зовсім немовляти (2–30.V.1649) Генріка Фірлея, молодшого сина того таки Петра Фірлея (с. 77–88); а також Анджея Фірлея, воєводи сандомирського і гетьмана війська коронного (с. 89–152).

Саме остання, третя частина твору — «Пам'ятка вічної слави ... Анджея ... Фірлея ..., військ коронних гетьмана» — і оповідає про військову кампанію 1649 р., ключовою постаттю якої і був А.Фірлей. Причому, наведена тут докладна хроніка подій рясніє фактами, досі не введеними до наукового обігу². Отже, звернемося до її тексту.

Отже, винуватцем нової війни, що розпочалася 1649 р., автор «Катафалку» оголошує Хмельницького. Козацького гетьмана, на його думку, спокушала мала кількість польського війська на Україні. Приводом до відновлення збройного протистояння стали дії кам'янецького каштеляна Станіслава Лянцкоронського, який у лютому 1649 р. підступив до Бару, чим порушив межу, яку козаки одноосібно визначили як кордон своєї території. Проти нього мобілізувались місцеві щойно покозачені повстанці — «усіх на нього тамтешньої околиці бунтівників рушив — шаргородців з уманцями, барян з брацлавцями, які, швидко до сотень і полків зібрані, побивали необережних».

Утім, під новим командуванням (після оповіді про неефективність польських воєначальників під Пилявцями, ця зміна керівництва свідомо підкреслюється автором «Катафалку»), жовніри діяли доволі успішно навіть проти чисельніших повстанців (щоправда, в рядах останніх, природно, здебільшого були слабко підготовлені новобранці). Причому, шляхетські вояки на повстанських територіях охоче давали волю своїй помсті.

Отже, все йшло до великої війни. Ще одним приводом для неї стала і страта Хмельницьким урядового посла — Якуба Смяровського³. Причому,

¹ Загальну характеристику цього видання ширше див.: *Вирський Д.С.* Анонімний «Катафалк рицерський» (1650) про початок Козацької революції (кампанія 1648 р.) // Укр. іст. журн. — К., 2012. — № 6. — С. 169–184.

² Останнім істориком, який докладно цікавився даними «Катафалку» про кампанію 1649 р., є гданщанин Марек Рогович. Його праця «Zbaraż 1649» мала вийти з друку в Польщі наприкінці 2012 р. Утім, чимало інтерпретацій польського військового історика на викладені події виглядають дещо тенденційно з української точки зору.

³ Я. Смяровський прибув з посольством до Чигирини близько середини квітня 1649 р., викрито його інтригу 21(11) травня, а страта його відбулася в п'ятницю, 11 червня 1649 р., вже після виступу гетьмана в похід.

про причину цієї страти (намагання посла організувати переворот і усунути Хмельницького від гетьманства) автор «Катафалку» мовчить.

Козацький гетьман, не чекаючи повного збору війська, вирядив частину полків вперед, аби вони організовували селянські повстання (тактика, що дала успішні результати в кампанії 1648 р.). Ось із цими козаками-диверсантами та повстанцями і мала спочатку впоратись польська армія, що під командуванням А.Фірлея заклала свій табір під Заславом (нині Ізяслав)⁴.

Битись з козацько-повстанськими силами вирушив (бл. 1 червня) загін ротмістра Лукаша Гулевича, старости звенигородського⁵. Він мав зіткнення «в полі» з неприятелем при Тарках⁶ і Судилкові⁷, а потім розбив значний ворожий корпус у Хлапотині⁸ (7 тисяч «заприсяглих козаків» плюс навколишні селяни спочатку були збиті з поля, а потім штурмом здобуті і міські укріплення самого Хлапотину). Напевно, дії у цьому напрямі мітили в основний опорний пункт козаків на Волині — Звягель (Новоград-Волинський). Під Хлапотином, за даними інших джерел, у бою 5 червня козаків очолював полковник Волинського полку зі Звягеля — Михайло Тиша (коли поляки, яких було 2 тис., з трьох боків запалили Хлапотин, козаки Тиші із втратами втекли через став — загинуло понад 2 тис. козаків; тієї ж ночі жовніри спалили Корчик⁹ «з козаками», в Хлапотині чи Корчику загинув Рашко¹⁰, один з козацьких старшин, поляки взяли як трофей кілька (11?) козацьких прапорів-корогв).

Інший шляхетський загін на чолі із полковником (командував вояками офіційного «пана» тутешньої околиці — кн. В.-Д.Заславського) і літинським старою Александром Суходольським успішно бився з козаками-

⁴ Сюди польська армія прибула 23–24 травня 1649 р. з Олики (де первісно зосереджувалось військо), пройшовши через Межиріччя.

⁵ За Твардовським, очолював це з'єднання Яцек Розражевський «з своїми великополянами і людьми лівськими [старости лівського Стефана Оборського]», а з ним були підрозділи Юрія Голуба, Яна-Владислава Клодзинського та двох Аксаків (брати — Ян і Габріель?). Автор «Війни домової» також чомусь вважає, що Тиша рухався від Сульжинець.

⁶ *Тарки* — неідентифікований населений пункт. Ймовірно, це с. *Ташки* Славутського р-ну Хмельницької обл. Саме під Ташками, за листом А. Киселя від 12.VI.1649 р., була перша сутичка загону Суходольського з козаками, ще перед боєм під Сульженцями. Є ще с. *Тайки*, Ємільчинського р-ну Житомирської обл., що недалеко від Загаля/Новоград-Волинського; а також с. *Тайкури* Рівненської обл. (тут був замочок Вишневецьких).

⁷ *Судилків* — нині село Шепетівського р-ну Волинської обл.

⁸ *Хлапотин* — нині с. Красностав Славутського р-ну.

⁹ *Корчик* — село Шепетівського р-ну Волинської обл.

¹⁰ Може, йдеться про *Гараська Яскевича*, лубенського полковника і «намісника гетьманського» у Звягелі? Але цей полковник згадується у джерелах і пізніше. Твардовський пише, що козацького старшину, якого поляки переслідували до Корчика, тут «знову упустили». За ним, саме тут жовніри і взяли ті 11 прапорів-корогв і «армату» (отже, відступ козаків до Корчика був ще організованим?).

повстанцями під Сульжинцями (нині Сульжин). Тут йшлося про усунення загрози від корпусу любартівського полковника Івана Донця¹¹, який рухався з метою захопити Заслав та боронити переправи на Горині, до того ж ще збирався захопити кн. Самійла-Кароля Корецького у його слабко укріпленому замку в Корці, чому мали допомогти і піддані князя, з якими козаки були «у порозумінні» (ймовірно, польська армія, зайнявши Заслав, якраз випередила цей наступальний рух). Бій цей, за даними інших джерел, відбувся раніше за хлапотинський, а саме 1 червня.

Автор «Катафалку» вважає, що Донець вів 50-тисячний корпус (два полки¹²). Він намагався «стоптати» табором війська Суходольського, але зігнаний з поля не зміг утримати й табору (окопаного), який лише обтяжив відступ для козаків, і річка, через яку відступали козаки, ще кілька днів «рум'яніла» їх кров'ю. Поляки здобули як трофей 22 прапори-корогви, тисячі возів і кілька гармат.

За іншими джерелами, поляки напали на козацьку сторожу і загнали її до табору, де козаків було з 5 або 6 тис. (є ще цифри 18 і 20 тис.), потім викликали підкріплення, зокрема, піхоту і артилерію з Заслава, розірвали табір і переслідували козаків до переправи та до міста, у якому і заперся Донець (полковник канівський?). Згодом, уже ніким не переслідуваний¹³ (поляки повернулися до Заслава), козацький ватажок відступив із Сульжинців (лише з третиною від початкового складу війська, за іншими даними, втрати козаків — від кільканадцяти сотень до 4 тисяч, дець зо 20 прапорів-корогв і 2 гармати).

Наявність у козаків значних запасів і мети стратегічного значення схиляє до думки, що Донець вів якраз полки, котрі Б. Хмельницький вислав на фронт попереду головного війська (утім, навряд чи у цього полковника було багато ветеранів, які вміли боронитися у таборі¹⁴). Поляки ж втратили лише десяток драгунів загиблими та мали кілька десятків поранених. Звідси вони

¹¹ *Донець Іван* — козацький полковник, особливо примітний на польському фронті (1649, 1655), герой повстання М. Пушкаря (1658), згодом переселився на Слобожанщину (1659 р. — полковник в Ахтирці, 1660 — колонтаївський полковник).

¹² Другим полковником з І. Донцем був *Михайло (Мисько) Таборенко* (?–1619–1652–?). Можливо, його слід вважати тут наказним миргородським полковником (є раніша згадка, що з Донцем йшов миргородський полковник Матвій Гладкий). За реєстром 1649 р. М. Таборенко — козак сотні Івахниченка Корсунського полку. У лютому 1652 р. він, як сотник Корсунського полку, входив до складу козацької делегації (на чолі з Герасимом Яцькевичем/Яскевичем) на сейм Речі Посполитої.

¹³ У листі А. Киселя є згадка, що після Суходольського до козаків увірвався Станіслав Гурський (ротмістр хоругви людей В.-Д. Заславського) та побив «кілька сотень» козаків, а потім люди пораненого калуського старости (Яна «Собіпана» Замойського) громили їх з тилу. Чи це ще опис бою під Сульженцями, чи вже епізоди переслідування відступаючих на Любар (Любартів) — неясно.

¹⁴ За А. Киселем, тут була лише покозачена чернь з полковниками із давніх козаків-запорожців.

спрямували надвечір під'їзд¹⁵ на Судилків і Шепетівку, які спалили, але козаків тут побито зовсім мало, бо вони, не приймаючи бою, швидко відступали (на Любар).

Здається, ці успіхи польської армії забезпечені були нівелюванням козацької переваги в піхоті (драгунів-піхотинців цього разу у поляків було достатньо, аби протистояти, принаймні, окремим козацьким корпусам) при домінуванні шляхетської кінноти, за відсутності татарських союзників козаків. Але ніде козаків не змогли примусити скласти зброю, отже дух їх війська зломлено не було.

Наступною ціллю армії А.Фірлея був Звягель, із здобуттям якого межиріччя Горині і Случ цілком перейшло б під контроль поляків. Як пише автор «Катафалку», козаки, «довіряючи валам міста Звягельського», у ньому збиралися «купити сили свого війська». Це доволі людне місто обсіло чотирнадцять тисяч козаків, а також околичне населення, яке бажало знайти захист за міськими стінами. Але гетьману А.Фірлею і тут військовоє щастя посмінулося. Здобувати Звягель він відправив полковника Кшиштофа Пшиемського. Той зігнав козаків з поля до фортеці, а згодом і її взяв штурмом, від якого залишки козацької залози втікали з підпаленого поляками міста мостом за Случ (тут їх багато через вузькість мосту та безлад потонуло).

До цього доволі скупого опису слід додати, що, за іншими джерелами, полякам тоді дійсно дуже пощастило із погодою, бо сильний вітер дозволив швидко запалити ціле місто, куди відступили з поля козаки і звідки вони успішно відбивалися. Корпус Пшиемського під Звягелем складався з його власного полку, де було 6 сотень-«компаній» німецької піхоти (драгунів), 9 кінних хоругв (вів Л. Гулевич?) та ще підрозділ (хоругва-полк) вояків В.-Д. Заславського (Острозької ординації) та кількесот «охотників» під проводом «козака Юська». До них також приєднався з власним приватним загоном кн. С.-К. Корецький (600 вояків з 4 гарматами). Коли польські війська 14 червня 1649 р. підійшли до Звягеля, козаки вийшли в поле. Поляки чекали, коли вони відійдуть від стін, але козаки не дали себе виманити задалеко. Тоді кіннота пішла в атаку і швидко загнала козаків до передмістя. Тут вже вершники нічого зробити не могли, а козаки за укриттями-барикадами шкодили полякам стрільбою. У наступ (також верхи) пішли дві «компанії» драгунів, які відтіснили козаків до міста. Тут вже

¹⁵ За С. Твардовським, тоді активізувався ще один польський загін, який зайнявся «іншими купами» козацькими. Його очолювали обозний коронного війська Мартин Чарнецький і Смогулецький (Мацей?). При них було кілька «корнетів» легкоозброєних драгунів. Йшли вони з Полісся на Степань, під якою була якась сутичка, успішна для поляків (гадаємо, йдеться про час до битви під Сульжинцями, ймовірно, тоді, коли А. Фірлей з військом рухався з околиць Олики). Потім Твардовський згадує про Судилків. М. Кучваревич пише про під'їзд на Судилків, не згадуючи Степані, з Чарнецьким у нього йдуть — Смогулецький, кілька корнетів Я. Розражевського і Миколай-Казимир Коссаковський.

драгуни спішилися і оглянули міські укріплення, які виглядали досить грізно. Отже, штурмувати їх було проблематично (а на пропозицію скласти зброю козаки відповіли, що краще будуть під кримським ханом, чим під поляками), то осаджуючі спробували використати вогонь — запалили передмістя, з яких пожежа, завдяки сильному вітру, перекинулася на місто. Козаки пробували гасити полум'я, але їх обстрілювали драгуни, і з цього нічого не вийшло. Тоді козаки самі підпалили в деяких місцях місто, аби створити перешкоду для переслідування, і мостом відступили за Случ. Послана в погоню польська кіннота гналася за ними три милі, знищуючи тих, кого наздогнала. За Случчю також захопили пустий козацький табір з возами і трьома гарматами.

Вірогідно, 14 тис. козаків у Звягелі автор «Катафалку» нарахував за листом-описом бою А. Фірлея — лише у ньому йдеться про 10 тис. козаків, серед яких було кілька сотень добрих стрільців з-над Дніпра і 4 тис. чернігівської піхоти, славної між козаками¹⁶ (автор «Катафалку» не відняв 4 від 10, а приплюсував — отримав 14). Цікаво, що попри трактування подій як розгром козаків, жодних цифр їх реальних втрат не подано, отже, напевно, більшості їх вдалося відступити (реляція пише, що погоня «козаків і здобич» упустила).

Далі автор «Катафалку» переходить до опису дій корпусу С. Лянцкоронського. Він первісно стояв табором під Кам'янцем-Подільським. Звідси вирушив до Меджибожа (власне, автор «Катафалку» порушує хронологію подій, спочатку був рейд на Остропіль, а потім повернення під Меджибіж), на який напали козаки. Останні бажали сквитатися за березневу поразку під Шаргородом і обложили у Меджибізькому замку полк місцевого пана Адама-Ієроніма Сенявського, старосту львівського і писаря польного коронного (на чолі цього полку стояв поручник Людвік Незабитовський). Йому товаришив «молодий» ротмістр Марек Гдешинський. Всього польських військ було 10 хоругв (1–2 тис. кінноти, мала б бути ще піхота із замкової залоги з «німців» — 5 «компаній» драгунів (500 солдат?) королівського регіменту полку Миколая Корфа). Але їм вдалося побити чисельніший корпус козаків (автор «Катафалку» лічить 7 тис. побитих і ще скількись потонулих при втечі на переправі).

Як відомо, з тим Меджибізьким погромом козаків загону брацлавського полковника Данила Нечая (чи були тут такі полки Кальницький і Уманський — неясно, але вірогідно) все не так однозначно. Поляки ж бо, які 25 червня

¹⁶ Ймовірно, це ті бл. 2 тис. козаків (на чолі з наказним переяславським полковником Андрієм Романенком та чигиринським сотником Тимошем Хмельницьким), які були у Гощі (з 20-х чисел лютого 1649 р.) «приставами» при А. Киселі, через якого йшли перемовини про мир з Військом Запорозьким. Вони, за словами Киселя, почувши про погром Донця під Сульженцями, сприйняли його як розрив переговорів і початок поляками війни. Відтак залишили Гощу і пішли до Загаля.

1649 р. прийшли рятувати місцеву залого, вдарили спочатку силами чотирьох хоругв з полку М. Остророга та хоругви військового стражника Яна Сокола, і їх козаки ледь не оточили і притисли до міста, так що Лянцкоронському прийшлося рятувати і цих (у нього, крім своїх було, 26 хоругв з корпусу А. Фірлея). Він вдарив на відкриті з поля шики козаків і відігнав їх до табору під містом (місто козаки на очах польської підмоги спалили, залого трималася в замку). Штурмувати цей табір (у підміському Звіринці, де козаки почали окопуватись) поляки не наважились. Почувши від бранців, що невдовзі можуть підійти основні сили Хмельницького і татар, вони евакуювали замкову залого і відступили до головної армії.

Далі автор «Катафалку» коротко згадує про захоплення Летичева, де поляки обмили «попіл» спалених тут повітових «книг» (майново-судової документації, яку понищили повстанці) «кров'ю свавільників», яких вдалося знайти. Далі жовніри Лянцкоронського пройшли через Старокостянтинів і Красилів на Остропіль. Тут, після кривавого бою, полякам пощастило примусити до капітуляції полковника Олександра Кривоносенка, сина М. Кривоноса. Автор «Катафалку» радіє не так страті місцевих повстанців, як «Ганьбі племені Кривоносого», бо саме на це славне ім'я щойно померлого козацького героя зібралася тамтешня «волость», яка, за свою завзятість, і піддана була польському «мечу».

Можливо, до поразки Кривоносенка (10 червня 1649 р.) призвела незвична швидкість рейду Лянцкоронського. Як писав один із спостерігачів, поляки (30 хоругв) рухались «способом лісовчиків», себто необтяжені возами. Через те допомога, на яку розраховував Кривоносенко, так і не надійшла. У полі його повстанці не встояли і сховалися за міськими мурами. Сам Лянцкоронський повідомляв, що у Острополі перебувало 12 тис. повстанців. Місто було взяте штурмом і спалене, за козаками лишився лише замок. Відтак, вже поранений Кривоносенко склав зброю — козакам, після виконання присяги в тому, що більше бунтувати не будуть, дозволено розійтися, видавши лише артилерію та прапори-корогви (козаки сплатили за себе також відкуп грошима).

Після цих рейдів, чуючи про наближення головних сил Хмельницького з татарами, поляки рушають до Збаража, де мали зійтися для подальшої оборони усі польові полки армії Речі Посполитої. Відтак, автор «Катафалку» бере «паузу», аби наново представити суперників — Хмельницького з його повстанським військом та вождів і старших офіцерів коронної армії.

Хмельницького зображено, як захопленого помстою хитрого полководця («силу» «фортелів» він проти Корони готує). Жалкує автор «Катафалку» за недалекоглядністю довоєнних «дозорців» на Україні. Вони, через свою «хтивість» до наживи, намножили в «українних господарствах» численні контингенти зваблених вольністю хліборобів, а також і гультяїв переховували. Усі ці вільні прикордонники і стали головною силою повстанців. Відтак, у тричі більше вояків за минулий — 1648 рік — мобілізував Хмель-

ницький до свого війська. І розбиті поляками полки швидко відродилися ледь не вдвічі сильнішими.

Характеристику вождів Збараської оборони автор «Катафалку» розпочинає з С. Лянцкоронського, меншого гетьмана коронного війська. Він, за оповідачем, вже довів свої полководницькі таланти у війні з козаками. Ще минулого року, у статусі галицького каштеляна він був обраний у Кам'янці-Подільському полковником. Маючи при собі кам'янецького старосту Петра Потоцького, Лянцкоронський вже не раз відзначився у боях з покозаченим повстанством («зібрані, громлячи купи хлопства несусвітнього — козацьким щастям так піднесеного, що вже і козаками самі лічилися, і панів підданства знати [уже] ніколи не мислили»).

Згадав автор «Катафалку» і героїство молодого сина С. Лянцкоронського — Збігнева, старосту скальського (щойно помер за мирного часу десь на рубежі 1648 і 1649 рр.). Він ж бо відзначився, коли з п'ятьма лише хоругвами на 20 тис. козаків вдарив (і, як вже згадував вище автор «Катафалку», 10 тис. з них поклав трупом). Де і коли це трапилося, неясно (можливо, ще 1648 р., бо, згадується, що цей успіх враховано, коли С. Лянцкоронському надавали командування над подільським корпусом і каштелянство кам'янецьке).

Зрештою, знову згадує гучні діяння С. Лянцкоронського як полководця в кампанії 1649 р. — березневі бої під Шаргородом і Лучинцями та червневий штурм Острополя. Його автор «Катафалку» прирівнює до Гектора Троянського (мотив порівняння облоги Збаража 1649 р. із облогою античної Трої взагалі-то доволі популярний в історичній літературі).

Далі йде шаноблива згадка М. Остророга, якого оповідач вважає не менш досвідченим, аніж С. Лянцкоронського. Цього магната автор «Катафалку» прирівнює до іншого героя «Іліади» — мудрого в радах Нестора, який мав дар мудрості від Афіни Паллади.

Наступним оспіваним героєм стає Александер Конєцпольський. Окрім згадки, що цей син гетьманський відновлює в бою славу батьківську, особа цього магната стає для автора «Катафалку» приводом згадати діяння Ахіллеса (названого тут «Pygthus», напевно, на згадку того, що так звався Ахіллес, переховуючись при дворі Лікомеда), «уславленого кривавим боєм», без якого не пали б стіни Трої.

Адам-Ієронім Сенявський окреслений як староста львівський, дідич на Сеняві і спадкоємець незабутньої слави Грановських. Він порівняний з Мемноном (племінником царя Пріама і вождем ефіопів, який прийшов на допомогу Трої проти греків у критичний момент по смерті Гектора).

Молодий Марек Собеський, староста красноставський, віншується автором «Катафалку» як гідний член грона вождів польського війська. Його ж бо слава батька (Якуба Собеського) надихала віддати молодість на службу Вітчизні, і наразі визнається, що як лицар він вже відбувся.

Відважний і у важких битвах досвідчений Миколай Корф зветься фахівцем з застосування вогнепальної зброї («вогністого» війська). Він прирівняний до Діомеда (якому ж бо все одно хто його суперник у «бою кривавому» — людина чи Бог).

Далі гуртом славляться інші польські офіцери — Яцек Розражевський, Миколай-Казимир Коссаковський, Аксак (Ян?), Тшищеській («Trzyćieski» — Требінський (Александр?), поручник-командир хоругви воєводи брацлавського Владислава Мишковського?), Пігловський (Кшиштоф чи Ярош?), зрештою — Ієронім-Францішек Зброський (Збровський), який і загинув тоді, та Станіслав Понятовський, який також поліг під Збаражем.

Усіх польських офіцерів і солдатів автор «Катафалку» вважає гідними співів давнього Гомера. Рівні вони згаданим в «Іліаді» Уліссу-Одіссею, Патроклу, Сарпедону, Аяксу, бо малою купкою численного ворога стримали. Оповідач піднесено твердить, що «пропорція» військ поляків і їх суперників під Збаражем була 1:100.

Але випереджав усіх славою, на думку автора «Катафалку», князь Ярема Вишневецький. Він узагалі знаний оповідачу, як готовий проявити відвагу за будь-якої нагоди. Його любов до Вітчизни підштовхнула до Марсових діянь — на війну він тоді вийшов особисто, ще й племінника («синовця» — це Дмитро-Юрій Вишневецький) вивів та багаточисельний («людний») полк спорядив.

За ним згаданий загін приватних військ Яна Замойського, старости калуського. Їх «передню хоругву» очолював ротмістр Мартин Олесницький (з Белзької Олесниці), нащадок дідичів Криниці, добре знаних за мужність у своєму повіті (за що і уряди тут отримували). Другу хоругву очолював «зацний» Ян Дзик. А підрозділ драгунів, які «вогонь летючий метають» — Кулесса (Станіслав Кулеша?). Усіх їх Ян Замойський, нащадок двох канцлерів, прислав до збараського табору з полком Я.Вишневецького, а сам готувався битись при королівській особі, гуртував навколо себе дезорганізовані сили втікачів з-під Пилявців (він, дійсно, був помітний під Зборовом).

Далі автор нагадує, що Я.Вишневецький веде свій рід від великого литовського князя Ольгерда, який панував від Чорного моря до Балтики. Рівняє князя Ярему з давньогрецьким Ахіллесом, на якого Агамемнон покладав усі свої надії під Троєю і без якого перемога не судилася грекам.

Тут таки кілька панегіричних рядків присвячено племіннику і підопічному Я. Вишневецького — князю збараському Дмитру-Юрію (Дімітру-Єжі) Вишневецькому (19.XII.1631–28.VII.1682). Мовляв, юнак обертається у променях слави дядька і прагне наслідувати його у всьому.

Зрештою, роздавши усім сестрам по сергам, автор «Катафалку» починає оповідь про реальні бойові дії. Їх почали мобільні татари, які «в суботу» 10 липня 1649 р. спробували атакувати все ще «не з'єднаний» табір поляків. І спочатку військове щастя посміхалося нападникам, але Я. Вишневецький,

зрештою, з дозволу гетьмана Фірлея вийшов на бій і відігнав ворога, чим додав впевненості оборонцям табору.

Новий великий бій розпочався «у вівторок» — 13 липня. На штурм не таких вже і міцних табірних валів рушили практично усі козацько-татарські сили. Штурмуючі наступали, не лічачи втрат, і, здавалося, вже перемога хилилася до них. Тут знову відзначився Я. Вишневецький, який організував контратаку. Козаки відступили, а невдовзі прийшла і нічна темрява.

Після невдалого штурму Хмельницький провів раду, яка констатувала, що сил на подальшу облогу достатньо. Підтримувало козацького гетьмана в цьому рішенні і надходження численних повстанських підкріплень. Козаки почали копати рови, «нечувані шанці» та «небачені окопи» (їх починали копати «за тисячу кроків» і вели до валів польського табору). Автор «Катафалку» погоджується, що дії Хмельницького тут були «вірні» та ефективні (їх йому ніби самі античні богині помсти підказували).

Гігантський обсяг робіт схилив оповідача порівняти армію повстанців з персидським військом Ксеркса, яке збудувало величезний міст через Геллеспонт у поході на Грецію. Він пише — «ті війська Хмельницького матимуть не меншу славу» за свої капітальні облогові споруди. Утім, хвалить і польське жовнірство, яке і проти цього також встояло. На його думку, саме оборона Збаража надала королю час зібрати свіжі сили, з якими він дав відсіч і «скоротив упор» повстанців.

Та перебіг реальних подальших подій під Збаражем автора «Катафалку» не надихав, і він переходить на абстрактно-панегіричні теми. Порівнює А. Фірлея з римлянином Манлієм (Марк Манлій Капітолійський), який захищав Капітолій від галлів; спартанським царем Леонідом, який зі жменькою війська перекрив Фермопіли; римлянами — оборонцями містечка Казиліна (на чолі з Марком Аніцієм), які призупинили похід армії Ганнібала на Рим.

Автор турбується, аби пам'ять про Збараську облогу була вшанована. Вважає, що жовніри-герої гідні кам'яного обеліска, яким ще Аполлон звик позначати місця славних подій. Згадує і приклад давніх римлян, які робили погруддя предків на пам'ять потомкам. До такої галереї славних предків, на думку автора «Катафалку», мають потрапити і згадані Збігнев Фірлей, і юний герой Пилявецької битви Миколай Фірлей, і сам пан воєвода-гетьман — Анджей Фірлей.

Меморіальний образ останнього автор «Катафалку» змальовує таким чином: «Стане сам ВОЄВОДА у блискучій кірасі. У котрого під ногою тут Московіт, тут Німець, тут свавільний Козак, втративши надію, густо кров ллє; тут суворий Татарин, шаблею погрожуючи, скривавлений у підземні падає пороги». Зрештою, оповідач перелічує знайомі йому античні і сучасні традиції вшанування пам'яті, зауважуючи, що А. Фірлей усіх подібних почестей наравду гідний. Свій твір автор також уподібнює обеліску чи то напису на обеліску, зробленого, аби у ньому справ Героя «пам'ять свіжа завше тривала».

Таким чином, «Пам'ятка вічної слави ... Анджея ... Фірлея ...», військ коронних гетьмана», що є третьою останньою частиною анонімного віршованого твору «Катафалк рицерський» (1650), містить чимало не введених до наукового обігу історичних фактів про військову кампанію 1649 р. на Україні (власне на Волині і Поділлі). Попри те, що головними героями твору є представники польсько-шляхетського табору, автор описує і дії українсько-козацьких повстанців, подекуди віддаючи належне їх воїнським талантам. Звертають на себе увагу також і намагання автора «Катафалку» вписати сучасну війну в «античну рамку», що за тогочасними уявленнями надавало респектабельності і «всесвітньо-історичного значення» всьому сюжету Козацької революції середини XVII ст.